

RUSYA - AB İLİŞKİLERİNDE STRATEJİK ORTAKLIKTAN STRATEJİK DEPRESYONA

Yrd.Doç.Dr.Neziha MUSAOĞLU*

Yrd.Doç.Dr.Uğur ÖZGÖKER**

Öz

Doğu Bloku ve SSCB, 1989'dan sonra dağılma sürecine girmesiyle ekonomik ve siyasi bakımdan zor duruma düşerek AB'nin iktisadi ve mali yardımına muhtaç kalmıştır. Rusya, 1990'dan sonraki on yılda AB ile siyasi ve stratejik ilişkilerinde yumuşak bir çizgi takip etmiştir. 1999'da Putin'in Rusya Devlet Başkanı seçilmesi ve 2000'li yılların başından itibaren başta doğalgaz ve petrol olmak üzere hammadde fiyatlarındaki büyük artış Rusya'nın millî gelirini muazzam miktarda arttırmıştır. Bunun sonucu Rusya'nın AB'ye karşı izlediği siyasi ve stratejik ilişkileri de sertleşmiştir. Dünyanın en zengin petrol ve doğalgaz kaynaklarına sahip olan Rusya, 1990'lı yıllarda oluşmuş bütün borçlarını 2000'li yıllarda ödediği gibi elinde de büyük miktarda dolar döviz rezervi biriktirmiştir. AB'nin ekonomik ve mali yardımına muhtaç olmayan Putin'in Rusyası eski ekonomik gücüne kavuşunca siyasi ve askerî bakımdan da SSCB'nin eski parlak günlerine dönme özlemiyle politikalar oluşturmaya başlamıştır. Bu bağlamda AB'nin Kosova'nın bağımsızlığını tanınmasına sert tepki göstermiş, Gürcistan'ın Abhazya ve Güney Osetya üzerindeki egemenlik iddialarına karşı çıkmış ve Ağustos 2008'de Gürcistan'a askerî müdahalede bulunmuştur. Ayrıca NATO'nun Ukrayna, Gürcistan ve Azerbaycan gibi Karadeniz ve Kafkasya ülkeleri ile genişlemesine karşı çıkmakta ve enerji kozunu AB'ye karşı bir silah olarak kullanmaktadır. Bu politika kapsamında daha önce Rusya ile AB arasında imzalanan Stratejik Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmasını (SOİA) uzatmayı reddetmiş ve kendi ulusal çıkarları doğrultusunda SOİA'da AB'den önemli değişiklikler talep etmiştir. Böylece 1990'lı yılların başından sonra Rusya ile AB arasında başlayan Stratejik Ortaklık, 2000'li yılların başında Stratejik Depresyona dönüşmüş bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yeni Rus Dış Politikası, AB-Rusya İlişkileri, AB Enerji Politikası, Stratejik Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması (SOİA), Stratejik Depresyon.

FROM STRATEGIC PARTNERSHIP TO STRATEGIC DEPRESSION IN RUSSIA-EU RELATIONS

Abstract

With the dissolution of the Eastern Block and the USSR, Russia, experiencing grave economic and political difficulties, has required the economic and financial assistance of the EU. After 1990, in the following decade, Russia followed a soft line in strategic and political relations with the EU. With the election of Putin as the president of the Russian Federation and increase in the prices of commodities, primarily increase in natural gas and crude oil prices has immensely increased the national income of Russia. As a result of this, Russia's political and strategic

* Trakya Üniversitesi İİBF Uluslararası İlişkiler Bölümü

** Kadir Has Üniversitesi İİBF Uluslararası İlişkiler Bölümü

policies towards the EU have toughened. In addition to paying off most of her debts from the 1990s, Russia, who is very rich in natural gas and petrol reserves, has accumulated a very large reserve of dollars. Not needing EU's financial assistance once Russia reached a certain economic strength, Putin has started making policies with hopes of re-living the golden age of the USSR. In this context, Russia has shown a sharp reaction to EU's recognition of Kosovo's independence; Georgian claim to sovereignty over the regions of Abkhazia and South Ossetia and has carried out military intervention against Georgia in August 2008. Also she objects to NATO enlargement in the Blacksea and Caucasus region with Ukrainian, Azerbaijani and Georgian membership and uses the energy card against the EU as sanction. In the extension of this policy, she has rejected the renewal of the Strategic Partnership and Cooperation Agreement (SPCA) signed with the EU and has requested significant modifications from the EU to the agreement, according to her own interests. Thus the Strategic Partnership initiated between Russia and the EU at the beginning of the 1990s has turned into a Strategic Depression.

Key Words: *New Russian Foreign Policy, EU-Russia Relations, EU Energy Policy, Strategic Partnership and Cooperation Agreement (SPCA; SOİA in Turkish), Strategic Depression.*

Giriş

Rusya – Avrupa Birliği (AB) ilişkileri, siyasi ve teknik açıdan gitgide karmaşık bir görünüm arz etmektedir. Genel olarak işbirliği ve çatışma yoğunluklu olan bu ilişkilerde¹, olgusal düzeyde Kosova'nın Şubat 2008'deki bağımsızlık ilanı ve Rusya'da gerçekleştirilen Mart 2008 başkanlık seçimleriyle birlikte, AB ve NATO'nun çifte genişlemesiyle vuku bulan durağanlık, depresyona dönüşmeye başlamıştır. Son olarak Gürcistan'ın Güney Osetya ve Abhazya'ya müdahalelerine askerî güç kullanarak çok sert bir biçimde karşılık veren Rusya'nın, AB dönem başkanlığını yürüten Fransa Cumhurbaşkanı Sarkozy' nin girişimiyle Ağustos 2008 öncesi sınırlara çekilmeyi kabul etmesi ile şimdilik yatıştırılan Güney Kafkasya krizi ile beraber taraflar arasında süregelen depresyon doruğa ulaşmıştır.

Çalışmamızda, Rusya'nın dış politikasında bu denli sertleşmesinin nedenleri ve AB üyelerinin Rusya ile kurulacak ortaklık türü ile ilgili görüş ayrılıklarının beslediği depresyon atmosferinde Rusya-AB

---

* Bu makalenin hazırlanmasında yaptığı yorumlar ve katkılar için Kadir Has Üniversitesi Öğretim Üyesi Sayın Doç. Dr. Sedat Aybar' a teşekkür ederiz.

¹ Katinka Barysch, " Russia, Realism and EU Unity", Centre for European Reform, Policy Brief, cer.org.uk/pdf/policybrief_russia_FINAL_20july07.pdf

ilişkilerinin kurumsallaşması sürecinde yaşanan tıkanıklık, Stratejik Ortaklık ve İşbirliği Antlaşması'nın (SOİA) uzatılması ile ilgili tarafların yaklaşımları açısından ele alınıp değerlendirilecektir. Bu bağlamda ilk olarak krizin güncel boyutları ele alınacak, daha sonra Rusya'nın "özgünlük" ve "egemen demokrasi" retoriği incelenecektir. Bir sonraki kısımda ise Rusya ile AB'nin yeni bir stratejik ortaklık ve işbirliği anlaşması'na doğru ne kadar yol aldıkları ve Rusya'nın AB Komşuluk Politikası (ABKP)'na yaklaşımı ele alınarak öngörülerde bulunulmaya çalışılacaktır.

Yaygın medyaya yansıdığı ve AB'nin resmi sitelerinde de yer aldığı şekliyle² Rusya'nın, 7 Kasım 2007 tarihinde sona eren ve şimdye kadar her yıl otomatik olarak uzatılan SOİA'nın yeniden gözden geçirilmesi gerektiği yönündeki ısrarı, teknik açıdan itirazın ötesinde, genel dış politikasında ve AB ile ilişkilerinde değişiminin açık bir ifadesidir. Rusya bugün on yıl öncesine göre çok daha güçlüdür. Sahip olduğu zengin doğalgaz kaynakları ile dünya enerji piyasalarına yön verecek kapasitede bir aktör olarak artık AB ile ilişkilerini kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirme kararlılığındadır.

Bu realpolitik değişimin arka planında, bir yandan uluslararası aktör olarak Rusya'nın kendini dünya siyaseti sahnesinde yeniden konumlandırması, dış politikasında egemen demokrasi ve özgünlük anlayışı temelinde iç/dış çevre ilişkilerini yeniden tanımlaması, diğer yandan ideolojik açıdan "Slavofiller" ve "Atlantistler" arasında yüzyıllardan beri süregelen, Rusya'nın Avrupa'daki yeri ile ilgili kimlik tartışması ve Doğu Avrupa üzerindeki hegemonya mücadelesi yatmaktadır. Bu çalışmada, bir yandan kendi egemenliğinin korunması, diğer yandan Avrupa ile yakınlaşmak isteğinin, Rusya için bir ikilem doğurduğu ve dış politikasında aşmaya çalıştığı en önemli sorun olduğu ileri sürülmektedir.

Bu bağlamda, AB-Rusya ilişkilerini günümüzde sorunlu kılan üç temel etken bulunmaktadır: güven eksikliği, yönetim krizi ve iki

---

² Örneğin bkznz. www.iss.europa.eu , <http://europa.eu>

ortaktan paylaşılması beklenen stratejik yakınlaşma amacının yokluğu.³ Çalışmamızda bu etkenlerin belirleyici olduğu stratejik ortaklık ve enerji güvenliği gibi reel politika sorunları, tarafların çelişen algıları ile dış politika amaç ve stratejileri bağlamında ele alınıp analiz edilecektir.

Krizin güncel boyutları

Rusya - AB Stratejik Ortaklık ve İşbirliği Antlaşması'nın (SOİA) süresinin Kasım 2007 tarihinde sona ermesine altı ay kala düzenlenen Samara Zirvesi (17-18 Mayıs 2007), tarafların yeni bir çerçeveye anlaşmayı müzakere etmesi amacıyla toplanmıştı. Ancak zirve başarısız olmuş ve müzakerelerin askıya alınması ile sonuçlanmıştır. SOİA'nın uzatılması konusu teknik bir konu olmaktan çıkmış, Rusya'nın sertleşmesi ve Moskova ile kurulacak ortaklık türüne dair AB üyeleri arasındaki görüş farklılıkları nedeniyle siyasi bir sorun haline gelmiştir. Rusya'daki başkanlık seçimleri sonrasında Putin'in emanetçisi Medvedev Başkan seçilmiştir. Putin de güçlü Başbakanlık koltuğuna oturmuştur. Ancak Putin' in bir süre sonra tekrar Başkan olacağı değerlendirilmektedir. Bu durumun netlik kazanmasıyla iç siyasi belirsizlikler ortadan kalkarak müzakerelerin yeniden başlayabileceği öne sürülmektedir.

Nitekim Rusya'nın 2005 yılı sonu itibariyle uyguladığı et ambargosu nedeniyle SOİA'nın uzatılmasını veto eden Polonya, geri adım atmış ve Dışişleri Bakanı Radoslav Sikorski'nin 21 Ocak 2008 tarihinde RIA Novosti'ye verdiği demeçle AB-Rusya arasında yeni ortaklık görüşmelerine 2008'in ilk yarısında başlanabileceğini açıklamıştır⁴. Bununla birlikte, herhangi başka bir sorunun yaşanmaması durumunda bile, yenilenen anlaşmanın AB'ye üye ülkeler tarafından onaylanıp yürürlüğe girmesinin beş yıl kadar sürebileceği tahmin edilmektedir.⁵

---

³ Timofei Bordatchev, "Représenter les Intérêts Privés pour Renforcer la Confiance Entre la Russie et l'EU, *Russie.Nei.Visions*, No: 10c, Mayıs 2006.

⁴ "Russia-EU Cooperation Pact Talks to Start Later this Year", RIA Novosti, 21 .01. 2008, www.En.rian.ru/russia/20080121/97471816-print.html (22.01.2008).

⁵ Katinka Barysch, " Russia, Realism and EU Unity", Centre for European Reform, Policy Brief, cer.org.uk/pdf/policybrief_russia_FINAL_20july07.pdf

NATO ve AB'nin eşzamanlı genişlemesi, Rus-Amerikan ilişkilerinde ABD'nin Irak müdahalesi sonrasında yükselen tansiyon ve Anayasa'sının reddi nedeniyle AB projesinin geleceğine yönelik belirsizlik gibi olgular, Soğuk Savaş retoriğinin geri dönmesine yol açmıştır. Başkan Putin, Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Antlaşması'nın (AKKA) askıya alınabileceği uyarısını yaptığı "Rusya'nın Durumu" başlıklı Parlamento konuşmasında (Nisan 2007), Batı'yı Rusya'nın iç işlerine müdahale etmekle suçlamıştır. Viyana'da Haziran 2006'da yapılan AKKA olağanüstü toplantısının sonuçsuz kalması üzerine Rusya, AKKA'nın askıya alınması kararını Putin'in bu konuşmasından dört ay sonra resmen uygulamaya koymuştur. Ancak diplomatik üslubun bu şekilde sertleşmesi, taraflar arasındaki ilişkilerin kopma noktasına geldiği şeklinde yorumlanmamalıdır. Çünkü AB-Rusya ilişkilerinde, AB'nin Rusya'ya enerji yönünden bağımlılığı ve Rus toplumunun tüketim alışkanlıkları ile dışa açılma arzusu⁶, güncel stratejik bağlama, Rusya'nın yeni dış politika açılımlarına ve AB'nin dış politika amaçlarına endeksli gelişmelere takılsa dahi bu açıklananlar süreklilik arz eden karşılıklı bağımlılığın parametrelerini oluşturmaktadır.

Finlandiya'nın 2006'ın ikinci yarısındaki AB dönem başkanlığı sırasında AB-Rusya ilişkilerinin duraklama aşamasında olduğu uluslararası ilişkiler uzmanları ve AB yetkilileri tarafından sıklıkla ifade edilmiştir. Bu süreçte, SOİA'nın müzakeresi yönündeki AB Komisyonu talebinin Polonya tarafından veto edilmesi nedeniyle stratejik ortaklığın geliştirilmesi yönünde üyeler arasında gerekli oydaşma sağlanamamış ve Polonya'nın vetosunun kaldırılması konusuna ağırlık verilmiştir

Aslında, bugüne gelindiğinde bir dizi etken nedeniyle ilişkilerde duraklama aşamasından depresyon aşamasına geçildiği saptamaları yapılmaktadır. İlk olarak, Rusya'nın hem iç hem dış çevrede sertleşmesi, Rusya'nın özgünlüğünü korumadaki kararlılığından kaynaklanmaktadır. Bu durum, öncelikle, AB'nin Rusya'yı algılamasına ikirciklik olarak yansımaktadır. Bir yandan, uzlaşmaz, tehditkâr,

---

⁶ John O'Loughlin and Paul F. Talbot, "Where the World is Russia?", *Eurasian Geography and Economics*, No: 1, 2005 s. 23-50

saldırgan hatta düşman bir Rusya diğer yandan mutlaka hesaba katılması gereken güçlü ve ilişkilerin sürdürülmesi gereken zor bir ortak. İkinci olarak, Rusya ile ortaklık türü üzerinde AB üyeleri arasındaki görüş farklılıkları AB içi ciddi gerilimlere yol açmaktadır.⁷ Üçüncü olarak, Moskova'nın açıklama ve kararları, gerçek hedefleri ile ilgili tereddütlere yol açmaktadır ve Rusya'nın dış politikasına ilişkin gerçek niyetleri Avrupa başkentlerinde farklı biçimlerde yorumlanmaktadır.⁸

Rusya'nın "Özgünlük" ve "Egemen Demokrasi" Retoriği

Moskova'nın amacı, Avrupa medeniyetinin Rusya medeniyeti karşısındaki üstünlük savını sarsmak ve böylece Rusya'nın özgünlüğü tezini kuvvetlendirmektir. Başkan Putin söylemlerinde her fırsatta Rusya'nın Avrupa medeniyetinin bir parçası olduğunu ve bu medeniyetin temsil ettiği evrensel değer ve ilkeleri paylaştığı görüşünü dile getirmiştir. Bu görüşünü iki temel konsepte dayandırmaktadır: Rusya'nın "özgünlüğü" ve "egemen demokrasi". Rus dış politikasının ideolojik çimentosunu bu iki kavram oluşturmaktadır. Birinci kavrama yüklenen anlam, Rusya'nın tarihten miras olarak devraldığı özgün bir örgüt yapısının ve gelişme ritminin bulunduğu ve mevcut ve/veya gelecekte oluşturulacak politikalarda bu özgünlüğün yer alacağıdır. "Rusya'nın geçmişle bağlarını koparmadaki yetersizliği ya da Batı karşıtı ulusal psikolojisi"⁹nin biçimlendirdiği Rus dış politikasında, özgünlük vurgusu özellikle Putin'in iktidar döneminde daha fazla güçlenmiştir.

İkinci kavramla, açıkça Rusya'nın içişlerine herhangi bir müdahaleye izin verilmeyeceği ve bu bağlamda herhangi yabancı bir modelin taklit edilemeyeceği ifade edilmektedir. Boris Mezhuiev,

---

⁷ "Korennaya modernizatsiya Sogloşenia o Partnerstve i Sotrudničestve: Poliçeskiy Kontekst",

www.alleuropa.ru/index2.php?option=com_content&task=view&id=420&pop=1&pa..., 1.04.2008

⁸ Katinka Barysch, "The EU and Russia : Strategic Partner or Squabbling Neighbours?", CER Yayını, Mayıs 2004.

⁹ Fyodor Lukyanov, "Reciprocal Respect Could Calm the Trubled Waters of EU-Russia Relations", [www.eng.globalaffairs .ru/engsmi/1168.html](http://www.eng.globalaffairs.ru/engsmi/1168.html), 20.02.2008.

Rusya'nın dış politikasında egemen demokrasi konsepti üzerindeki ısrarının, değer temelinde Avrupa karşıtlığı olmadığını, bunun ortak Avrupa değerleri yerine zengin doğal kaynaklarından geniş çapta yararlanarak kendi ulusal çıkarlarını gerçekleştirme olarak yorumlanması gerektiğini öne sürmektedir.¹⁰ Rusya'da, gerek siyasi çevreler gerek kamuoyu nezdinde, Rusya'nın hem bölgesel istikrar (BDT alanında) hem de Euro-Atlantik alandaki istikrar açısından vazgeçilmez "büyük bir güç" olduğu görüşü ciddi bir kabul görmektedir.¹¹

Rusya, "Büyük Rus" projesiyle dış politika amaçlarını yeterince açık biçimde ortaya koymadığı gerekçesiyle, Batı'da şüphe ve endişe ile karşılanmaktadır. Bu bağlamda Rusya, "özgünlüğü"¹² konusunun fazlasıyla abartılması nedeninin aslında Rusya'nın "yönetilen demokrasi" modeli ile meşrulaştırmaya çalıştığı otoriter ve anti-demokratik politikalar olduğu şeklinde Batı'da sıkça eleştirilmektedir.¹³ "Dış etkilere karşı koyma amaçlı bir siyasi-askerî sistem içinde şekillenen Rus kimliği"¹⁴ nedeniyle Rusya'da, güvenlik mekanizma ve kurumlarının aşırı güç ile donatılmalarının, demokratik-sivil toplumun gelişimini engellediği öne sürülmektedir. Enerjiyi dış politikasında baskı aracı olarak kullanması ve çevresindeki devletlere emperyal politikalar uygulaması¹⁵ Rusya'ya yöneltilen başlıca diğer eleştirilerdir. Bu tür

---

¹⁰ Boris Mezhuev, "Modern Russia and Postmodern Europe", <http://eng.globalaffairs.ru/printver/1176.html>, 3.04.2008.

¹¹ Bobo Lo, "Vladimir Putin and the Evolution of Russian Foreign Policy", The Royal Institute of International Affairs, Chatham House Papers, Blackwell publishing, 2005, s. 111-113

¹² Lukin'e göre "Rusya'nın özgünlüğü" nün geçmişte olduğu gibi dünya medeniyeti için zararlı değil yararlı olmuştur ve 21.yüzyılda optimal bir düzeyde euro-atlantik medeniyeti içinde yer alabilir, V.P.Lukin, www.globalaffairs.ru/numbers/30/9124.html, 16.02.2008.

¹³ "Korennaya Modernizatsiya Sogloşenia o Partnerstve i Sotrudničestve: Poliçeşkiy Kontekst", www.alleuropa.ru/index2.php?option=com_content&task=view&id=420&pop=1&pa..., 1.04.2008

¹⁴ Thomas Gomart, "Quelle Place pour la Russie en Europe?", *Questions Internationales*, No. 27, Eylül – Ekim, 2007, s. 43.

¹⁵ "Korennaya modernizatsiya Sogloşenia o Partnerstve i Sotrudničestve: Poliçeşkiy Kontekst",

eleştirilere karşın Rusya, demokrasiyi ilke ve değerleriyle reddetmediğini, sadece Avrupa barış, istikrar ve refah ortak alanında yer almak uğruna siyasi egemenliğinden vazgeçemeyeceğini açıkça ortaya koymaktadır. Oysa AB kendini “güç politikası”nın geleneksel kiplerinden uzak duran ve “yasalara dayalı uluslararası düzeni” geliştirmeyi amaçlayan “yeni ve niteliksel olarak değişik bir oyuncu”, bir “normatif güç” olarak algılamaktadır.¹⁶ Bazı strateji ve uluslararası ilişkiler uzmanları¹⁷, idealist bir yaklaşımla AB-Rusya ilişkilerini “ortak değer” ekseninde yoğunlaştırmannın, Rusya’nın bugünkü siyasal durumu göz önünde bulundurulduğunda pek gerçekçi olmadığı ve Rus siyasal seçkinlerinin olduğu kadar Rus kamuoyu üzerinde de olumsuz etki yarattığı¹⁸ konusunda uyarılarda bulunmaktadır.

Rusya, dış politika tercihini AB ile tam üyelik stratejisi yapmak yerine stratejik ortaklık ile sınırlı bir ilişkiler düzeni kurmak yönünde yapmıştır. Tarihsel geçmişi ve büyük güç olma arzusu nedeniyle Rusya’nın AB’ye entegre olması, gerek Moskova’da gerek Avrupa başkentlerinde imkânsız gibi görünmektedir.¹⁹

Taraflar arasında çelişen algılar ile beslenen güven bunalımının temelinde Ivan Krastev’in de işaret ettiği gibi devletin yapısı, işleyişi ve nitelikleri ile ilgili farklar yatmaktadır. Yazara göre, “Güncel krizin merkezinde demokrasi ve otoritarizm çatışması değil .....AB ile özdeşleşen postmodern devlet ile Rusya ile özdeşleşen klasik modern devlet arasında çatışma bulunmaktadır.....” Westfalya tipi bir devlet

---

www.alieuropa.ru/index2.php?option=com_content&task=view&id=420&pop=1&pa..., 1.04.2008.

¹⁶ Hiski Haukkala, “The Relevance of Norms and Values in the EU’s Russia Policy”, Working Papers 52, 2005, s. 2.

¹⁷ Katinka Barysch, “The EU and Russia: From Principle to Pragmatism?”, Center for European Reform, Policy Brief, www.cer.org.uk/pdf/EU_russia_barysch_final_10nov06.pdf

¹⁸ Levada Center’in Şubat 2007 kamuoyu yoklama sonuçlarına göre Rusların %70’i kendini Avrupa’lı olarak görmemektedir; (Opinion Poll for the EU-Russia Center, February) %23 otoriter ve planlı ekonomi karşımı bir siyasal-ekonomik sistemi tercih etmektedirler (EBRD, “Life in transition: A Survey of people experiences and attitudes, May 2007).

¹⁹ Thomas Gomart, “L’EU et la Russie: un Equilibre a Trouver entre Géopolitique et Régionalisme”, *Russie. Nei. Visions*, No:10b, Mayıs 2006.

modeli benimseyen Rusya dış politikasında güvenlik konularına ağırlık vermeye ve komşularıyla ilişkilerinde toprak bütünlüğünü korumaya ve güç dengelerini dikkate almaya devam etmektedir.²⁰

Bu mantık çerçevesinde, iç ve dış güvenlik tehditlerinin varlığı abartılmış olsa da, Moskova'nın potansiyel askerî güç unsurlarını daima dikkate almasını gerekli kılmaktadır. Ancak Putin iktidarının ilk döneminde güvenlik konularının yanı sıra ekonomik konulara da ağırlık verilmesi, Rusya'nın dış çevreye yönelik politikalarında geleneksel jeopolitik vurguyu kısmen azaltmıştır. NATO ile ilişkilerde ortaklık düzeyinde kaydedilen gelişme bunun bir göstergesidir. Bununla birlikte, AB'nin Rusya'nın jeopolitik amaçları ile ilgili kuşku ve endişeleri, konjonktürel olarak yaşanan krizler nedeniyle devam etmektedir. Nitekim AB'nin, Kosova'nın nihai statüsü ile ilgili Rusya'nın tutumunun geleneksel jeopolitik eğilimlerini kuvvetlendireceği yönündeki endişeleri, Kosova bağımsızlığını ilan ettiğinde büyük ölçüde doğrulanmış bulunmaktadır. Beklenildiği gibi, Rusya, Kosova'nın bağımsızlığına şiddetle karşı çıkmış ve bir kez daha Batı ile ciddi bir krizin eşliğine gelmiştir.

Rusya'nın Avrupa Birliği Komşuluk Politikası (ABKP)'na Yaklaşımı

Rusya'nın genelde Batı, özelde AB ile ilişkilerini olumsuz etkileyen ve sürekliliğini koruyan en önemli olgu, AB ve NATO'nun eşanlı genişlemesidir. AB'nin 2004 tarihli son kuşak genişlemesi ile bünyesine çoğu eski Doğu bloğu üyesi olan devleti bünyesine dahil etmesi, yalnızca AB'nin kimliği ve kurumsal işleyişini etkilemekle kalmamış aynı zamanda bölgesel güç ve enerji dengelerini değiştirmiştir ve üye devletlerinin AB'nin dış politikasındaki göreceli ağırlıklarını etkilemiştir. Başlangıçta, AB genişlemesini NATO genişlemesine oranla çok daha az ciddiye alan Rusya'nın AB'nin on yeni ülkeyle 2004 yılındaki son genişlemesi ile ilgili kuşku ve endişeleri geçen üç-dört yılda ciddi biçimde artmıştır. "Yeni Avrupalı" devletlerin sekizi eski Sovyet uydusu idi, dördünün Rusya Federasyonu ile ortak sınırları

---

²⁰ Jean-Sylvestre Mongrenier, "Russia Against the European Union", www.institut-thomas-more.org/showNews/200,11.03.2008.

bulunmaktadır ve şimdi AB üyeliklerini, Rusya ile ilişkilerinde ilave bir manevra aracı olarak kullanabileceklerdir.²¹

AB' nin daha aktif bir Doğu politikası izlemesi konusunda ısrarcı davranan Polonya'nın, Ukrayna ve Rusya'nın sınır düzenlemesi, Rus azınlığı gibi sorunları devam eden Baltık cumhuriyetleri ile ilişkileri Rusya'yı rahatsız etmektedir. Ayrıca AB'nin son genişlemesinden sonra geliştirilen ABKP'ye Ukrayna, Gürcistan, Azerbaycan, Ermenistan ve Moldova'nın dahil edilmesi ve ayrıca Ukrayna'nın olası NATO üyeliği, Rusya'nın bu yöndeki kuşku ve endişelerini artırmaktadır. Moldova'daki Transdinyester sorununun ortaklaşa çözüm girişimleri haricinde eski Sovyet alanı içinde yer alan Güney Kafkaslar (Güney Osetya, Abhazya sorunu) ve özellikle Orta Asya'daki güvenlik sorunları ile ilgili AB'nin belirli bir politikası bulunmamaktaydı.

Öte yandan Rusya, kendi yakın çevresinde AB dâhil Batı'nın varlığını tehdit olarak algılamaktaydı. Rusya-AB ilişkileri çerçevesinde, güvenlik alanında öngörülen "ortak alan" politikası zorunlu olarak bu sorunları AB-Rusya gündemine taşımıştır. Bununla birlikte, resmi olarak çatışmaların önlenmesi, kriz yönetimi ve kriz sonrası yeniden yapılanmayı amaçlayan "ortak alan", taraflar arasında jeopolitik rekabet alanı oluşturmaktadır. AB'nin amacı, çevresinde istikrar kuşağı oluşturmak, Rusya'nın ise ulusal çıkarları açısından vazgeçilmez olarak görülen bu alan üzerinde belli ölçülerde jeopolitik kontrolü elinde bulundurmaktır. Son genişleme ile birlikte AB'nin jeopolitik eksenini Doğu'ya kaymıştır. Avrupa Birliği Komşuluk Politikası, AB'nin genişleme sürecinde kullandığı en önemli bölgesel ve küresel aracı haline gelmiştir.²²

Genişlemesi ile birlikte AB, Doğu komşuları ile ilişkilerinde stratejik bir seçim yapmak durumunda kalmıştır: Sovyetler Birliği'nin dağılması sonucunda meydana gelen stratejik boşluğun doldurulması. AB'nin bu bağlamda birinci amacı üye devletler arasında barışı

---

²¹ Dmitri Trenin, "Russia, the EU and the Common Neighbourhood", Centre for European Reform, Policy Brief, www.cer.org.uk/pdf/annual_report_2005.pdf

²² Thomas Gomart, "L'EU et la Russie: Un Equilibre a Trouver entre Géopolitique et Régionalisme", *Russie.Nei.Visions* No: 10b, Mayıs 2006, s. 4-6.

sağlamak; ikinci amacı ise “liberal demokrasi angajmanı üzerine temellendirilmiş jeopolitik istikrar için gerekli koşulların” oluşturulmasıdır.²³ Avrupa projesinin bu amaçlar doğrultusunda gerçekleştirilmesinde bize göre üç seçenek bulunmaktadır. Birincisi istikrar, ikincisi üyelik perspektifini öngörmeyen Avrupalştırma, üçüncüsü ise AB bünyesinde bütünleşmedir.

Hollanda ve Fransa tarafından AB Anayasası'nın reddedilmesi ile genişleme sürecini gerek uzamsal gerekse fonksiyonel açıdan yeniden ciddi olarak değerlendirmek durumunda kalan AB, şu anda ikinci seçenek üzerinde yoğunlaşmaktadır. AB Komşuluk Politikası bu seçeneği işlevselleştirmenin temel aracı durumundadır.²⁴ ABKP, üye devletler arasında AB'nin genişlemesi ve nihai sınırları üzerinde yoğunlaşan görüş ayrılıkları nedeniyle bulunan ara bir formül niteliğindedir. Bu nedenle AB'nin çevresiyle ilişkileri jeopolitik kavramlar yerine bölgeselcilik kavramlarıyla tanımlanmaktadır.

Çevre ile ilişkilerini daha ziyade jeopolitik kavramlarla tanımlayan Rusya Federasyonu'nun ABKP'ye yaklaşımının olumsuz olmasının temel nedenini tarafların algılama farklılıkları oluşturmaktadır. Rusya, ülkesinin Cezayir ve Libya gibi ülkelerle birlikte ABKP alanına dahil edilmesini reddetmektedir.²⁵ Bunun üç nedeni bulunmaktadır. Birincisi, küresel aktör olma iddiasında²⁶ olan Rusya'nın statüsünün bölgesel aktör konumuna getirileceği yönündeki kaygıları;²⁷ ikincisi AB ile yürürlükte olan Stratejik Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması'ndan dolayı Rusya'nın AB ile imtiyazlı ilişkilerinin sona erebileceği yönündeki kuşkuları; üçüncü neden olarak uygulamada ABKP'nin “Avrupalştırma” aracı haline gelmesi olasılığı, yani AB'ye sınırdaş

---

²³R. Danreuther, “ Setting the Framework” in R. Danreuther (Ed.), *European Union Foreign and Security Policies*, London, Routledge, 2004, s. 1-2.

²⁴ Thomas Gomart, “Union Européenne/Russie: De la Stagnation a la Depression”, *Revue du Marché commun et de l'Union européenne*, No:510, Temmuz - Ağustos 2007, s. 425.

²⁵ İrina Busigina ve Aleksandra Deryagina, “Strategiya Evropeiskogo Soyuzu v Otnoşenii Rossii i Transgraniçnoe Cotrudniçestvo na Severo-Zapade”, *Analitiçeskie Zapiski*, vıpusk 7(2) ,Avgust 2007, s. 13.

²⁶ Immanuel Wallerstein, “What Does Putin Want?”, www.agenceglobal.com/article.asp?id=1410. 15 Kasım 2007.

²⁷ www.ieras.ru/journal/journal.2000/9.htm

bölgelerdeki devletlerin üyelik olasılığı olmadan siyasal ve ekonomik dönüşümüne yol açacağı yönündeki endişelerdir.²⁸

Öte yandan “AB, Doğu politikasında Rusya’ya nasıl bir yer vereceğini, temelde net olarak tanımlayamamaktadır: Hala Rusya’nın talep ettiği spesifik bir strateji ile Moskova’nın AB ve BDT ülkeleri üzerinde etkisini zayıflatmak amacıyla özellikle yeni üyeler tarafından talep edilen global bir strateji arasında tereddüt etmektedir.”²⁹ Ayrıca AB, Putin iktidarının SOİA’da yer alan “ortak değerlerden” sapmasından rahatsızlık duymaktadır.³⁰

İlişkilerinin mevcut mimarisinin artık tıkanıldığını gören AB ve Rusya, SOİA temelinde yeni bir işbirliği konsepti geliştirmişlerdir: “Dört Ortak Alan”: ekonomik alan; dış güvenlik, özgürlük, iç güvenlik; bilim ve eğitimi kapsamaktadır. “Söylemsel diplomasiden faydacı işbirliğine”³¹ geçiş olarak değerlendirilen “Dört Ortak Alan”ın oluşturulmasına prensip olarak Mayıs 2003 Petersburg Zirvesi’nde karar verilmiştir. 10 Mayıs 2005’te Moskova’da yapılan AB-Rusya zirvesinde dört “yol haritası” imzalanmıştır. Bazı uzmanlar, bu konseptin en önemli yanının, stratejik ortaklığın, ortak değer paylaşımından daha somut, faydacı ve sektörel bir işbirliği zeminine çekilmesi olduğunu vurgulamaktadırlar.³² Bununla birlikte, aksini düşünen uzmanlar da bulunmaktadır. Örneğin, Michael Emerson, “Dört Ortak Alan” ve dört yol haritasını “belirsizliğin yönetiminde makul ölçüde nazik diğer bir icraat”³³ diyerek eleştirmektedir.

Güvenlik ortak alanında işbirliği, yukarıda açıklanan nedenlerden dolayı daha sorunlu alan olarak görülürken birinci alan, ekonomik

---

²⁸ Busigina, agm, s. 12.

²⁹ Thomas Gomart, “l’EU et la Russie: un Equilibre à Trouver entre Géopolitique et Régionalisme”, *Russie.Nei.Visions*, No:10b, Mayıs 2006, s. 10

³⁰ Katinka Barysch, “The EU and Russia: From Principle to Pragmatism?”, Center for European Reform, Policy Brief, [www.cer.org.uk /pdf/ EU_russia_ barysch_ final_10nov06.pdf](http://www.cer.org.uk/pdf/EU_russia_barysch_final_10nov06.pdf)

³¹ ibid

³² Timofei Bordatchev, “Représenter les Intérêts Privés pour Renforcer la Confiance entre la Russie et l’EU”, *Russie.Nei.Visions*, No:10c, Mayıs 2006, s. 6

³³ Michael Emerson, “ Four Common Spaces and the Proliferation of the Fuzzy”, CEPS Policy Brief, No: 71, Mayıs 2005.

açıdan taraflar arasında karşılıklı bağımlılık ilişkisi dikkate alındığında etkin bir işbirliğinin daha rahat geliştirilebileceği bir alan gibi gözükmektedir. Askerî ve siyasi açıdan diğer eski Sovyet Cumhuriyetleri'ne göre AB'nin "yumuşak gücünü" en fazla tehdit eden güç olarak algılanmasına karşın "Rusya, aslında, ekonomik sektörde topluluk mevzuat ve normlarını aşamalı olarak kabul etmekte ya da bu yönde uzun vadeli angajmanlara girmektedir."³⁴

Yeni bir Stratejik Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması'na Doğru

1994'te imzalanan ve Aralık 1997'da yürürlüğe giren Stratejik Ortaklık ve İşbirliği Antlaşması Rusya Federasyonu-AB ilişkilerinin hukuki ve kurumsal temelini oluşturmaktadır.³⁵ Her iki taraf için yeni bir anlaşma türü olan SOİA, AB'nin Amsterdam Zirvesi'nde(1997) kabul edilen "Ortak Stratejiler" in ilk somut uygulamasıdır. Aynı türden anlaşmalar, Tacikistan ve Baltık Cumhuriyetleri hariç diğer bütün eski Sovyet Cumhuriyetleri ile imzalanmıştır. AB'nin, Rusya ile ilgili iki stratejik amacı bulunmaktadır: Rusya'da kalıcı, açık ve çoğulcu demokratik bir rejimin kurulması; Rusya ile yoğun işbirliği sayesinde Avrupa'da istikrar ve güvenliğin desteklenmesi ve kıta için ortak sorunların beraberce çözümlenmesi. "Stratejik ortaklık" da³⁶, bu amaçların gerçekleştirilmesinde kullanılacak mekanizma olarak geliştirilmiştir.

SOİA, Birinci Çeçenistan Savaşı nedeniyle gecikmeli olarak yürürlüğe girmiştir. Yeltsin iktidarının son dönemine rastladığı için de, Anlaşma'nın uygulanması öngörüldüğü gibi başarılı olamamıştır. SOİA'nın verimsiz bir araç haline gelmesinde ikinci bir neden, "ortak stratejinin" esaslarının zayıf olmasıdır. AB üyeleri arasında Rusya ile ilişkilerin önemi üzerinde uzlaşının bulunmasına karşın, AB'nin Rusya

---

³⁴ İbid

³⁵ Barysch, Katinka, "The EU and Russia: From Principle to Pragmatism?", Centre for European Reform, Policy Brief, www.cer.org.uk/pdf/EU_russia_barysch_final_10_nov06.pdf ; Irina Busigina and Aleksandra Deryagina, "Strategia Evropeyskogo Soyuzu v otnoşenii Rossii i transgraniçnoe sotrudniçestvo na Severo-Zapade", www.creativecommons.org/licenses/by-nc/2.5

³⁶ Dmitriy Suslov, "Pobedit Rossiu:ES pıtaetsya diktovat uslovıa RF", www.cceis.ru/rus/analitic/41.html, 31.10.2007.

ile ilgili gerçek önceliklerinin neler olduğu konusunda ciddi yaklaşım farklılıkları bulunmaktadır. Bu nedenle SOİA belgesinde yalnızca demokrasi, çoğulculuk, serbest piyasa ekonomisi gibi temel ortak önceliklere yer verilmiştir. Stratejinin uygulanması ile ilgili teknik prosedürler, finansal kaynak, denetim gibi hususlar ayrıntılandırılmamıştır.

Rusya'nın zayıf olduğu dönemde kendisine dikte edilen bir Anlaşma olduğu gerekçesiyle Putin, ikinci iktidar döneminin sonunda uzatılması gereken SOİA ile ilgili tavrını, eşitler arasında bir Anlaşma olması gerektiği yönünde net olarak ortaya koymuştur.³⁷ Ekonomik olarak GSMH'sinde %7'lik yıllık artış ve 300 milyar dolar rezerve sahip olmakla övünen Rusya'nın artık Batı'ya ihtiyacı kalmamıştı.¹ Rusya, yeni bir SOİA'nın müzakerelerine Avrupa Komisyonu'nun kararlarını kabul eden taraf olarak değil³⁸, Anlaşma'nın hazırlanma aşamalarında Rus ulusal çıkarlarını savunacak bir uzman ekiple katılma niyetinde olduğunu açıklamaktadır.³⁹

1998 krizini aşan ve artan doğalgaz gelirleriyle hızla toparlanan Rusya, siyasi ağırlığını bu süreçte ortaya koymakta kararlı gözükmektedir.⁴⁰ Putin'in, dönemin Avrupa Komisyonu Başkanı Romano Prodi'nin ABKP için kullandığı "kurumlar dışında her şey"

---

³⁷ "V Podderjku Zaklüçenia Şirokoformatnogo Bazovogo Dogovora o Strategiçeskom Partenstves ES", www.alleuropa.ru/index2.php?option=com_content &task=view &id=423&pop=1&pa..., 01.04.2008

³⁸ Rusya, AB'nin bütün ortaklık mekanizmalarının müzakere edilemez olmasından dolayı demokratik meşruiyetten yoksun olmasından ve ilişkilerde AB lehine güç asimetrisi yaratmaktan rahatsızlık duymaktadır. bkz. Hiski Haukkala, "The Relevance of Norms and Values in the EU's Russia Policy", Working Papers 52, 2005, s. 15-16.; AB-Rusya ilişkilerinde demokratik meşruiyet yokluğunun varlığı için bkn. Timofei Bordatchev, "Représenter les Intérêts Privés pour Renforcer la Conience entre la Russie et l'UE", Russie.Nei.Visions, No:10c, Mayıs 2006, s. 12-14.

³⁹ Nadejda Arbatova, "Russie-EU apres 2007:le Débat Russe", Russie. Nei.Visions, No: 20, Haziran 2007, www.ifri.org

⁴⁰ Dönemin Başbakan Yardımcısı ve Gazprom Başkan Yardımcısı Medvedev bu durumu şu sözlerle değerlendirmiştir: "Altı yıl önce gücümüz yoktu. Ancak bugün bu gücümüz var.", Congress of the World Journal Association, Moscow, 4 - 7 .06. 2006.

formülünün⁴¹ gerek SOİA gerek “dört ortak alan” stratejisi için sık sık kullanması bu anlamda dikkat çekicidir.

AB-Rusya ilişkilerinin durağanlıktan depresyona kaydığı varsayımımızın odağında “2007 problemi” bulunmaktadır. Kasım 2007’de süresi dolan SOİA’nın yeni çerçeve Anlaşma taslağı üzerinde görüşmeler askıya alınmıştır. Gerek AB’de gerekse Rusya’da bazı siyasi çevreler sorunun çözümü konusunda farklı formüller üretmektedirler. Avrupa’daki muhafazakârlar, Anlaşma’nın olduğu gibi kalması ve böylece Rusya’nın mümkün olduğunca AB’den uzak tutulması gerektiğini savunmaktadırlar.⁴² Rusya’da iktidar çevresi, yeni düzenlemelerle Rusya’nın küresel aktör olarak uluslararası politikadaki ağırlığının ve prestijinin artacağını savunurken⁴³ liberal Rus seçkinlerinin görüşü, demokratik dönüşümünü henüz tamlamamış olan Rusya için bu haliyle Anlaşma’nın sürecin devamlılığı açısından yeterli olduğu şeklindedir. SOİA’nın modernizasyonu ile ilgili “Bütünleşmiş Avrupa’da Rusya” (*Rossia v Obidinnoi Evrope*) çalışma grubu, mevcut Anlaşma’nın korunmasını savunurken yeni koşullara göre ortaya çıkabilecek ihtiyaçların ek protokoller ile düzenlenmesini önermektedir.⁴⁴

Rusya’da 2007 Meclis ve 2008 Başkanlık Seçimleri’nin arifesinde iç çevrede artan konjonktürel siyasal belirsizlik ortamı tarafların “2007 sorunu”nun çözümüne yönelik girişimlerinin bir süre durmasına yol açmıştır. Rusya’nın Mart 2008 seçimleri ile iktidara gelen genç devlet başkanı Medvedev’in AB politikalarında köklü bir değişim

---

⁴¹ T.V. Bordaçev, “ES-Rossia:Vse, krome institutov”,www.cceis.ru/rus/analytic/38.html, 25.10.2007.

⁴² “Korennaya modernizatsiya Sogloşenia o Partnerstve i Sotrudničestve: Poliçeskiy Kontekst”,www.alleuropa.ru/index2.php?option=com_content&task=view&id=420&pop=1&pa...,01.04.2008.

⁴³ “V Podderjku zakluçenia širokoformatnogo Bazovogo Dogovora o stratejiçeskom partnerste s ES”, www. Alleuropa.ru/index2.php?option=com_content&task=view&id=423&pop=1&p..., 01.04.2008.

⁴⁴ “Korennaya modernizatsia Sogloşenia o partnerstve i sotrudničestve: poliçeskiy kontekst”, www. Alleuropa.ru/index2.php?option=com_content &task=view&id=420&pop=1&pa..., 01.04.2008.

beklenmemektedir. “Putinizmin Putin’siz devam edeceği”⁴⁵ kanısının temelinde, Moskova’nın çok büyük bir olasılıkla AB ile gereksiz yere ilişkilerini germekten kaçınacağı görüşü yatmaktadır. Rusya, muhtemelen dış politikasında Rusya’nın “özgünlüğü” ve “egemen demokrasi” söylemlerini koruyacaktır.⁴⁶ Nitekim Rusya’nın ekonomik gelişimi açısından Avrupa pazarı vazgeçilmez bir yere sahiptir. 2007 verilerine göre, ihracat alanında İtalya, Almanya’yı arkasında bırakarak (toplam ihracatın %8’i) Moskova’nın ikinci önemli ortağı konumunda (toplam ihracatın %8,5’i); İngiltere ve Fransa, Moskova’nın ihracat yaptığı ülkeler arasında sırasıyla onuncu ve on dördüncü sırada yer almaktadır.⁴⁷

İthalat alanında ise Almanya birinci sırada (toptan ithalatın %13.5i), toplam ithalattaki payları %4 olan Fransa ve İtalya ise üçüncü sırada yer almaktadır. 2006 verilerine göre, AB’nin Rusya’ya doğrudan sermaye yatırımlarının miktarı 30 milyar Euro; Rusya’nın ise AB ülkelerindeki yatırım toplamı 3 milyar Euro’dur. (yani 1/10).⁴⁸ Bununla birlikte, AB, Rusya için dış sermaye yatırımları açısından en önemli aktör konumundadır.⁴⁹

AB-Rusya İlişkilerinin Birincil Konusu: Enerji

Rusya, AB’nin ihracatı açısından önemli bir ortak olmamasına karşın, AB doğalgazın %43’nü petrolün de %33’nü Rusya’dan

---

⁴⁵ Katinka Barysch, “The EU and Russia: From Principle to Pragmatism?”, Centre for European Reform, Policy Brief, www.cer.org.uk/pdf/EU_russia_barysch_final_10nov06.pdf

⁴⁶ Medvedev’in başkan olmadan önceki söylemlerinden bazı ip uçları bu durumu doğrular niteliktedir. Bknz, C. Mortishead: “BP Surrenders Russian Gasfield to Gasprom”, The Times Online, 23.06.2007.

⁴⁷ Thomas Gomart, “Quelle Place pour la Russie en Europe?”, *Questions Internationales*, No:27, Eylül – Ekim, 2007, s. 46.

⁴⁸ “Vstreça Liderov Rossia-ES: Mafra Sdelolo svoio Delo”, İnternet-jurnal” Vsia Evropa.ru”, 16-2007, No:11, www.alleuropa.ru/index2.php?option=com_content&task=view&id=459&pop=1&pa (22.01.2008).

⁴⁹ Kari Liuhto, “Ka Razviaziat Gordiev Uzel Mejdu ES i Rossiei?”, *Rossia v Globalnoi Politike*, No:1, Ianva-Fevral 2008, www.globalaffairs.ru/numbers/30/9138.html, (18.032.008).

almaktadır.⁵⁰ Sovyetler Birliği ve Doğu Bloğu'nun eski üyeleri ve yeni AB üyesi devletlerin çoğunda bu oran %100'lere ulaşmaktadır.⁵¹ AB'nin ithal ettiği doğal gaz ve petrol oranının bugünkü %50'lerden 2030 yılında %70'e, petrol ürünlerinde %90'a çıkacağı düşünülecek olursa,⁵² AB'nin Rusya ile ilişkilerinde enerji faktörünün ne kadar belirleyici olacağı kolayca anlaşılmaktadır. AB-Rusya ilişkilerinin bu bağlamda enerji konusunda karşılıklı bağımlılığa endeksli olduğu söylenebilir.⁵³ Rusya, potansiyel olarak istikrarsız Ortadoğu'ya⁵⁴ alternatif enerji kaynağı tedarikçisi olarak düşünülse de⁵⁵ Avrupa, Rusya'ya olan enerji bağımlılığının artmasından dolayı rahatsızlık duymaktadır. Ancak, AB'nin enerji konusunda marjinalleşmesi riski⁵⁶ karşısında Rusya'nın AB pazarı dışında alternatif yaratamaması sorunu ilişkilerde taraflar arasındaki dengeyi ve "sıfır toplamı kazanç" yerine "kazan kazan" yaklaşımını gerekli kılmaktadır.

Putin'in ilk iktidar döneminde (2000-2004) enerji, ekonomik işbirliği amacı olarak görülmüş ve 2000 yılında başlatılan "Enerji Diyalogu" ile enerji kaynaklarının transferi ve ilgili sektörde Batı yatırımlarının yapılması konusunda taraflar arasında anlaşmaya

---

⁵⁰ Andrew Monaghan, "Russia-EU Relations: an Emerging Energy Security Dilemma", www.carnegieendowment.org/publications/index.cfm?fa=view&id=18496&prog=zru

⁵¹ Rusya'nın 2005 yılındaki ithalat-ihracat oranları; petrol ve doğal gaz ihracat oranları ülke bazında karşılaştırıldığında yapılan tesbit (Tablo 2).

⁵² "Energy: Let Us Overcome Our Dependence", European Commission Green Paper, 2002, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2002, s. 2 – 9.

⁵³ Sven Hirdman, "Russia's Role in Europe", Carnegie Moscow Center, Moscow 2006, p.12; Filip Henson, "Rossia i ES:energetičeskoe sotrudničestvo neizbežno", *Rossia v Globalnoi Politiki*, N0:1, Yanvar-Fevral 2008, www.Globalaffairs.ru/numbers/30/9139.html (18.03.2008)

⁵⁴ "The Energy Dialogue Between the European Union and the Russian Federation between 2000 and 2004", Communication from the Commission to the Council and the European Parliament, Brussels, COM(2004) 777 Final, 13.12.2004, s. 2.

⁵⁵ "The Energy Dialogue Between the European Union and the Russian Federation between 2000 and 2004", Communication to the Council and the European Parliament, Brussels, COM, 204, 777 Final, 13.12.2004, s. 2.

⁵⁶ Tomas Gomart, "Evropa, Rossia, SŞA: Novie Veliçini Starogo Upravlenia", *Rossia v Globalnoi Politike*, No:1, Ianvar-Fevral 2008, www.Globalaffairs.ru/numbers/30/9137.html , (18.03.2008).

varılmıştır.⁵⁷ Ancak "Enerji Diyalogu" beklenen sonuçları vermemiştir. AB'nin, enerji sektöründe liberalizasyon politikaları izleyeceği beklentisine karşın, Rusya, Gazprom'un enerji sektöründeki tekeli kuvvetlendirmiştir. 2008 yılında Rus petrol üretiminin yarısının devlet kontrolünde olacağı tahmin edilmektedir.⁵⁸ "Enerji Diyalogu" mekanizması bu koşullarda tamamen yetersiz kaldığı için Avrupa Komisyonu SOİA'nın, yukarıda bahsi geçen dört ortak alanın yanı sıra enerji güvenliğinin kapsamına dâhil edilecek şekilde yeniden düzenlenmesini önermektedir.

Putin'in ikinci iktidar döneminde özellikle Ocak 2006'da Rusya'nın Ukrayna'ya doğalgaz sevkiyatını kesmesiyle yaşanan kriz ile birlikte enerji konusu siyasal bir nitelik kazanmıştır. Enerji konusunda AB-Rusya diyalogunu tıkayan siyasal sorunlar aslında tarafların "enerji güvenliği" kavramını farklı tanımlamalarından kaynaklanmaktadır. Enerji güvenliği konusunu jeopolitik bağlam dışında tutan AB, uluslararası enerji oyununda güçlü konumda değildir. AB için enerji güvenliğinin anlamı, enerji kaynaklarına makul fiyatlarla erişimdir. Oysa Rusya için, enerji güvenliği, ödeme gücüne sahip pazarlara açılma, bu pazarlarda riski azaltma ve kullanıcı devletlerden uzun vadeli yatırım güvenceleri alma anlamını taşımaktadır. Doğalgaz konusunda Rusya Gazprom'un⁵⁹ tekeli koruma niyetini devam ettirmektedir.

---

⁵⁷ Andrew Monaghan, "Russia-EU Relations: an Emerging Energy Security Dilemma" www.carnegieendowment.org/publications/index.cfm?fa=view&id=18494&prog=zru - 45k ; Thomas Gomart'a göre AB'nin marjinalleşmesi sadece enerji sektörüyle sınırlı değil aynı zamanda stratejik olarak uluslararası politikadaki konumu da zayıflamaktadır. Ayrıntı için bakınız Thomas Gomart, " L'Empire marginalisée", Politique Internationale, No: 118, Hiver 2007-2008, www.ifri.org/files/Russie/ThGomart_europe_marginalisée_pi.pdf www.carnegieendowment.org/publications/index.cfm?fa=view&id=18494&prog=zru - 45k -

⁵⁸ Katinka Barysch, " Russia, realism and EU unity", Centre for European Reform, Policy Brief www.cer.org.uk/pdf/policybrief_russia_FINAL_20july07.pdf

⁵⁹ Gazprom, dünya doğalgaz tüketiminin 1/5'ini karşılamakta ve Rusya'da petrol üretiminin %30'unu kontrol etmektedir. Devletin Gazprom'daki hisse oranı %5'dir. Michael Thumann, "Diversifications des sources-meilleure stratégie pour les relations énergétiques EU-Russie", IFRI, Mayıs 2006, www.ifri.org/files/Russie/thumann_francais_WS.pdf

Günümüzdeki belirsizliğe yol açan bir diğer unsur ise, Gazprom'un Orta Asya'dan doğalgaz takviyesi yapmadan AB'nin orta ve uzun vadede ihtiyaçlarını karşılayacak rezervlere sahip olup olmadığı konusudur.⁶⁰

Tablo 1: 2030'a kadar Rus doğalgaz sektörünün gelişim perspektifleri

	2005	2030	Yıllık artış
Üretim	638	800	0,9
İhracat	207	275	1,1

Kaynak: Minpromenergo, ES-2030 (2007) vostochnayagazovaya programma (2007) (Doğu Doğalgaz programı) (2007)⁶¹

Enerji Şartı Anlaşması'nı yenilemeyi reddeden Rusya, "Enerji Diyalogu" ve "Enerji Şartı Anlaşması" mekanizmaları yerine AB-Rusya enerji ilişkilerinin temelini oluşturacak yeni bir mekanizma önermektedir: enerjide karşılıklılık. Enerji güvenliği konusunda olduğu gibi enerji konusunda da iki tarafın karşılıklılık ilkesine yükledikleri anlamlar da birbiriyle örtüşmemektedir. AB için karşılıklılık, karşılıklı yatırımları kolaylaştıran iki tarafın uzlaştığı meşru bir çerçeve anlamını taşımaktadır. Rusya için ise, benzer değer ve yararda piyasa varlıklarının değiş-tokuşudur.⁶² Rusya ve AB arasında enerji konusunda politika yaklaşımlarının farklılığından kaynaklanan bu uyuşmazlıkların giderilmesi kolay gözükmemektedir. Ancak ilişkilerde şu anda Rusya'nın yaklaşımı belirleyici olmaktadır.

Vladimir Milov'a göre, AB başkentlerinin enerji alanında "ikircikli yaklaşımları" nedeniyle AB'nin izlediği liberalleşme ve dışa açılma

⁶⁰ Ch-A. Paillard, "Gazprom: mode d'emploi pour un suicide énergétique", Russie.Nei. Visions, No:17, Mart 2007; Andrew Monaghan, "Russia-EU Relations: an Emerging Energy Security Dilemma", www.carnegieendowment.org/publications/index.cfm?fa=view&id=18494&prog=zru - 45k -; AB 2030 raporu öngörülerini için bkz., Tablo 1.

⁶¹ Philippe Henson, "Rossia i ES: energiçeskoe sotrudniçestvo neizbejno", www.globalaffairs.ru/numbers/30/9139.html, (16.02.2008)

⁶² Katinka Barysch, "Russia, realism and EU unity", Centre for European Reform, Policy Brief www.cer.org.uk/pdf/policybrief_russia_FINAL_20july07.pdf

politikaları, dikey bir biçimde bütünleşen dünya enerji piyasasında Rusya'nın tekelleşme girişimlerini kırmaktadır.⁶³ Nitekim Gazprom' un 16 AB ülkesinde doğrudan yatırımları bulunmaktadır ve Gazprom Fransız, İtalyan ve Alman enerji piyasalarında tüketiciye doğrudan ulaşabilmektedir.

AB, Rus gazına bağımlılığını azaltmak amacıyla enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi konusunda Avrupa Ortak Enerji Piyasası⁶⁴ ve Nabucco⁶⁵ gibi alternatif boru hattı projelerine⁶⁶ yoğunlaşmaktadır. Rusya'nın enerji tekelini zayıflatmak amacıyla "enerji NATO"su gibi girişimlerle ABD'nin Rusya'yı dengeleyebileceği çözümler gündeme gelmektedir.⁶⁷ Rusya, AB'nin bu tür girişimlerine karşın Mavi Akım II, Kuzey Avrupa Gaz Boru Hattı (NEPG)⁶⁸ Güney Akım, Türkmen doğal gazını Rusya'ya nakledecek alternatif nakil hatları gibi projelere yoğunlaşmaktadır. Gazprom ile Cezayir firması Sonatrach' in yeni işbirliği ve bir doğalgaz ihraç eden ülkeler örgütünün (MANNGO) Rusya liderliğinde bir tür doğalgaz OPEC'i olma olasılığının AB açısından ciddi olumsuz sonuçlar doğuracağı düşünülmektedir⁶⁹.

---

⁶³ Vladimir Milov, "Le Dialogue énergétique UE-Russie: Concurrence contre monopoles", IFRI, Septembre 2006, s. 4 - 12.

⁶⁴Avrupa Komisyonu enerji paketi için ayrıntılı bilgi için bakınız. www.europa.eu/press_room/presspacks/energy/index_en.html

⁶⁵ Azerbaycan ve muhtemelen Türkmenistan ve İran gazının Türkiye, Bulgaristan, Romanya ve Macaristan üzerinden Avusturya'ya boru hattı ile naklini öngören 5 milyar euro tutarında bir alternatif boru hattı projesi. 2009 başlayıp 2012 yılında tamamlanması öngörülmektedir.

⁶⁶ AB'nin geliştirdiği alternatif enerji nakil hatları ile ilgili daha fazla ayrıntı için bkz. Svante E. Cornell and Niklas Nilsson, ed."Europe's Energy Security, Gasprom's Dominance and Caspian Supply Alternatives", Central Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies Program, 2008.

⁶⁷ Polonya'nın bu konudaki önerileri için bakınız, Pazartesi, 11-20-2006.

⁶⁸ Jean-Sylvestre Mongrenier, "The Stakes of EU-Russia Summit", Institut Thomas More, Working Papers, No:5/ENG, Kasım 2006.

⁶⁹ Hildegard von Liechtenstein, "From Russia with gas", Institut Thomas More, Working Papers, No:10/Eng-Working Program European Identities-Policies Section, Mayıs 2007; Jean-Sylvestre Mongrenier, "The Stakes of EU-Russia Summit", Institut Thomas More, Working Papers, No: 5/ENG, Kasım 2006.

Adrian Dellecker, Rusya'nın enerji konusundaki bu kurumsal girişimlerinin OPEC'in etkisinden de daha olumsuz olacağına dikkat çekmektedir. Yazara göre, "bu girişimlerin Moskova'nın uluslararası enerji piyasasında karar alıcı konuma gelmesi, AB'nin enerji güvenliği açısından tehdit oluşturmaktadır: "Kaliforniya etkisi" temelinde resmi bir strateji, enerji imtiyazları, nakliyesi ve pazarlaması üzerindeki denetim kadar bunların düzenlediği kuralları ve kuralların temellendirildiği meşruiyet üzerinde denetimin sağlanmasını amaçlayan bilinçli ve tutarlı bir çabayı göstermektedir."⁷⁰

Tablo 2: Rusya'nın AB ülkelerine toplam ithalat - ihracatı ve enerjinin payı

Ülkeler	Rusya'nın payı %		Rusya'nın payı %	
	İhracat	İthalat	Petrol İthalatı 2005	Doğal gaz İthalatı 2005
Avusturya	2	2	28	70
Belçika	1	2	42	5
Bulgaristan	2	3	89	100
İngiltere	1	2	10	Veri yok
Macaristan	3	8	99	73
Almanya	3	4	34	42
Yunanistan	2	7	32	84
Danimarka	2	1	0	Veri yok
İrlanda	0	0	Veri yok	Veri yok
İspanya	1	3	14	Veri yok
İtalya	2	4	21	32
Letonya	11	8	Veri yok	100
Litvanya	11	8	100	100
Lüksemburg	1	1	Veri yok	Veri yok
Malta	0	0	Veri yok	Veri yok
Hollanda	1	5	27	0

⁷⁰ Adrian Dellecker, "Kremlin Inc: Gaming the Energy Landscape", IFRI, Ocak 2008, s. 7; Dominique Finon, OPEC'in enerji tekeli olmasındaki başarısızlığı argüman olarak kullanarak AB için bu tür bir girişim sonucunda enerji tekeli kurmasını olası görmemektedir. Ayrıntı için bkz., Dominique Finon, "La Russie et l'OPEC du gaz" vraie ou fausse menace?", IFRI - NEI, Kasım 2007, s. 61-62.

Polonya	4	10	98	66
Portekiz	0	1	0	Veri yok
Romanya	1	8	56	100
Slovakya	2	11	100	100
Slovenya	4	2	0	60
Finlandiya	10	14	81	100
Fransa	1	2	11	20
Çek cum.	2	6	71	76
İsveç	2	4	36	Veri yok
Estonya	8	13	Veri yok	100

Kaynak: Eurostat 2007 verilerine göre düzenlenmiştir

“Enerji süper gücü”⁷¹ olarak kendine aşırı güvenen Rusya’nın Gazprom’un tekeline devam ettirme ısrarı dikkate alındığında, Enerji Şartı’nı imzalaması ve enerji konusunun dâhil edildiği yeni SOİA’nın koşullarını kabul etmesi bu şartlarda kolay görünmemektedir. Rus uzman Vladimir Milov, doğalgazın taşınması bakımından Rusya için transit ülkeler aracılığıyla dünya piyasasına erişiminin zorunlu olması nedeniyle⁷², Enerji Şartı’nın kendisi için bağlayıcılığı olmasa dahi enerji nakil hattı savaşı yerine uluslararası enerji piyasalarını düzenleyen *de jure* bir sistemin Rusya’nın ulusal çıkarlarına her halükarda daha uygun olduğu görüşünü savunmaktadır.⁷³

Sonuç

Rusya’nın AB ile ilişkilerinde, Stratejik Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması’nın uzatılması ile ilgili yaşanan “2007 Krizi”, taraflar arasında Soğuk Savaş sonrası dönemi ilişkiler düzeninin tıkanma noktasına gelmesini ve stratejik ortaklığın güncelleştirilerek yeni bir zemine oturtulması gereğini ortaya çıkartmıştır. Kriz, prosedürle ilgili basit ve teknik bir sorunun çok ötesinde siyasi ve ekonomik boyut

⁷¹ F. Hill, “Beyond Co-dependency: European Reliance on Russian Energy”, US-Europe Analysis Series, The Brookings Institution, 2005.

⁷² “European Energy Charter, A Russian Alternative”, www.russia-eurasia.net/detail_print.php?n=1005, 11 Şubat 2008.

⁷³ Vladimir Milov, “Energy Dialogue: Filling a Vacuum”, Russia in Global Affairs, No: 4, 2007, www.eng.globalaffairs.ru/printer/1157.html

taşıdığı için tarafların kendilerini uluslararası aktör olarak tanımlamalarından, birbirlerini algılamalarına, çıkar tanımlamalarından izledikleri bölgesel ve küresel politikalara kadar bir dizi faktörün analiz edilmesini gerekli kılmaktadır.

Stratejik Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması, “dört alan” ve Enerji Şartı gibi kurumsal mekanizmalar ve düzenli toplantılarla sınırlanarak ikili ilişkilerin ele alınıp değerlendirilmesi yeterli olmamaktadır. Günümüzde, ekonomik, siyasal ve stratejik olarak güçlenen Rusya, AB projesinin geleceğini etkileme noktasında uluslararası sistemdeki pozisyonunu sağlamlaştırmıştır.

“Özgünlük” ve “egemen demokrasi” dış politika söylemlerinin ideolojik içeriğini reel politiği ile içselleştirme noktasında dış politika potansiyelini geliştiren Rusya, AB ile asimetrik ilişkiler düzenini elindeki en güçlü aracı ve kozu olan enerjiyi kullanarak değiştirme aşamasına gelmiştir. AB’ye üyelik perspektifi yerine küresel oyuncu olma niyetinde olan Rusya, AB’nin kendi alanı açısından son derece önemseydiği ve kendisini çevreleyen bölgelere uygulamaya çalıştığı bölgesel politikalardan yararlanma mantığından kendini büyük ölçüde arındırmıştır. AB’nin Rusya ile ilişkilerinde bölgesel açılımların yanı sıra Transatlantik ve küresel açılımları geliştirmesindeki yetersizlik, dış politikasında aşırı normatif vurgu ve günümüz uluslararası politikasında geçerli olan reel politik kurallara uyum sorunu, bugün gelinen noktada klasik bir devlet olarak Rusya’nın AB’ye göre kendi çıkarları doğrultusunda aralarındaki stratejik ortaklığın yeniden biçimlendirilmesi konusundaki gücünü artırmaktadır.

Bununla birlikte, özellikle enerji ve ticaret alanında AB ile Rusya arasında karşılıklı bağımlılığın yanı sıra kitle imha silahlarının denetimi, uluslararası terörle mücadele, köktendincilik, silah ve uyuşturucu kaçakçılığının önlenmesi, küresel ısınma gibi güncel küresel sorunlarda çok taraflı işbirliğinin kaçınılmazlığı, orta ve uzun vadede güncel uluslararası ilişkilerin geliştirilmesinde pragmatizme dayalı bir yaklaşımı gerekli kılmaktadır.

KAYNAKÇA

1. Adrian Dellecker (2008), "Kremlin Inc: Gaming the Energy Landscape", IFRI.
2. Andrew Monaghan, "Russia-EU Relations: an Emerging Energy Security Dilemma", www.carnegieendowment.org/publications/index.cfm?fa=view&id=18496&prog=zru
3. Andrew Monaghan, "Russia-EU Relations: an Emerging Energy Security Dilemma", www.carnegieendowment.org/publications/index.cfm?fa=view&id=18494&prog=zru - 45k -
4. Bobo Lo (2005), "Vladimir Putin and the Evolution of Russian Foreign Policy", The Royal Institute of International Affairs, Chatham House Papers, Blackwell publishing, 2005, s. 111-113.
5. Boris Mezhuev (2008), "Modern Russia and Postmodern Europe", <http://eng.globalaffairs.ru/printver/1176.html>, 3.04.2008.
6. Ch-A. Paillard (2007), "Gazprom: mode d'emploi pour un suicide énergétique", *Russie.Nei. Visions*, No:17.
7. Dmitri Trenin (2005), "Russia, the EU and the Common Neighbourhood", Centre for European Reform, Policy Brief, www.cer.org.uk/pdf/annual_report_2005.pdf
8. Dmitriy Suslov (2007), "Pobedit Rossi:ES pitaetsya diktovat uslovia RF", www.cceis.ru/rus/analitic/41.html.
9. F. Hill (2005), "Beyond Co-dependency: European Reliance on Russian Energy", US-Europe Analysis Series, The Brookings Institution.
10. Filip Henson (2008), "Rossia i ES:energetičeskoe sotrudniçestvo neizbejno", *Rossia v Globalnoi Politiki*, N0:1, Yanvar-Fevral 2008, www.Globalaffairs.ru/numbers/30/9139.html
11. Fyodor Lukyanov (2008), "Reciprocal Respect Could Calm the Trubled Waters of EU-Russia Relations", www.eng.globalaffairs.ru/engsmi/1168.html.
12. Hildegard von Liechtenstein (2006), "From Russia with gas", Institut Thomas More, Working Papers, No:10/Eng-Working Program European Identities-Policies Section.

13. Hiski Haukkala (2005), "The Relevance of Norms and Values in the EU's Russia Policy", Working Papers 52.
14. Immanuel Wallerstein (2007), "What Does Putin Want?", www.agenceglobal.com/article.asp?id=1410.
15. Irina Busıgina ve Aleksandra Deryagina (2007), "Strategiya Evropeiskogo Soyuza v Otnoşenii Rossii i Transgraniçnoe Cotrudniçestvo na Severo-Zapade", Analitiçeskie Zapiski, vıpusk 7(2) ,Avgust 2007.
16. Jean-Sylvestre Mongrenier (2008), "Russia Against the European Union", www.institut-thomas-more.org/showNews/200.
17. Jean-Sylvestre Mongrenier (2006), "The Stakes of EU-Russia Summit", Institut Thomas More, Working Papers, No:5/ENG.
18. Jean-Sylvestre Mongrenier (2006), "The Stakes of EU-Russia Summit", Institut Thomas More, Working Papers, No: 5/ENG, Kasım 2006.
19. John O'Loughlin and Paul F. Talbot (2005)," Where the World is Russia?", *Eurasian Geography and Economics*, No: 1, 2005 s. 23-50.
20. Kari Liuhto, "Ka Razviaziat Gordiev Uzel Mejdu ES i Rossiei?", *Rossia v Globalnoi Politike*, No:1, Ianva-45.
21. Katinka Barysch (2007), " Russia, Realism and EU Unity", Centre for European Reform, Policy Brief, cer.org.uk/pdf/policybrief_russia_FINAL_20july07.pdf
22. Michael Emerson (2005), " Four Common Spaces and the Proliferation of the Fuzzy", CEPS Policy Brief, No: 71.
23. Nadejda Arbatova (2007), "Russie-EU apres 2007:le Débat Russe", *Russie. Nei.Visions*, No: 20, Haziran 2007, www.ifri.org
24. Philippe Henson (2008), "Rossia I ES: energičeskoe sotrudniçestvo neizbejno", www.globalaffairs.ru/numbers/30/9139.html, (16.02.2008)
25. R. Danreuther (2004), " Setting the Framework" in R. Danreuther (Ed.), *European Union Foreign and Security Policies*, London, Routledge, 2004, s. 1-2.

26. Sven Hirdman (2006), "Russia's Role in Europe", Carnegie Moscow Center, Moscow 2006.
27. T.V. Bordaçev (2007), "ES-Rossia:Vse, krome institutov", www.cceis.ru/rus/analytic/38.html.
28. Thomas Gomart (2006), "L'EU et la Russie: un Equilibre a Trouver entre Géopolitique et Régionalisme", *Russie. Nei. Visions*, No:10b.
29. Timofei Bordatchev (2006), "Représenter les Intérêts Privés pour Renforcer la Confiance Entre la Russie et l'EU", *Russie.Nei.Visions*, No: 10c

---